

Hermenevtični pristop k socialnopedagoški diagnostiki

Hermeneutic approach to the social pedagogic diagnosis

Jana Rapuš Pavel

Povzetek

Jana Rapuš Pavel, dipl. defekt. vzgoj. MVO, Pedagoška fakulteta v Ljubljani, Kardeljeva pl. 16, 1000 Ljubljana Prispevek obravnava možnosti hermenevtične socialnopedagoške prakse. Ta razvija metodične smernice za sodelovanje otroka/mladostnika v procesu socialnopedagoške diagnoze. Temeljni namen diagnoze je poiskati podpirne in spoprijemalne elemente v otrokovem/mladostnikovem položaju in na teh dejavnikih osnovati učinkovit načrt pomoči. V prvem delu prispevek izpostavlja problem heterogenosti socialnopedagoške diagnostike, ki ga označujejo tako pristopi različnih disciplin kot tudi različni pogledi v razumevanju in obravnavi mladostnika (znanstveno razumevanje, pretežno administrativna obravnava, obravnava v praksi). V nadaljevanju se prispevek usmerja v značilnosti hermenevtičnega diagnostičnega pristopa. Osvetljuje metode in postopek hermenevtične diagnostične dejavnosti, v kateri se lahko strokovnjak opira na spontane ali

delno strukturirane pedagoške pogovore in tako prek samoprezentacij dobi vpogled v subjektivne pomene, ki tvorijo otrokov/mladostnikov življenski svet. Metodični koraki take diagnostike (izbor izjav v pogovoru, ključni elementi v pogovoru, ovrednotenje pogovora) so v prispevku popestrjeni z izseki iz intervjuja z mladostnico.

Ključne besede: socialnopedagoška diagnoza, samoprezentacija mladostnika, hermenevski pristop, metode in postopki oblikovanja hermenevtske diagnoze

Abstract

This article examines the possibilities of applying hermeneutic social pedagogical practice, which provides the methodical guidelines for evaluating the child/young person active contribution to the process of establishing a social-pedagogical diagnosis, whose main aim is to identify the supportive and confrontational elements in the child/young person situation and, based on these elements, to devise an effective individual plan of assistance. The first part emphasises the heterogeneity of social-pedagogical diagnostics which is characterised by a number of various disciplinary approaches and divergent views on understanding and treating young people (scientific interpretation, administrative treatment, treatment in practice). The article goes on to describe the various characteristics of the hermeneutic diagnostic approach. It looks at the methods and procedures of hermeneutic diagnostic work, which allows the professional to use spontaneous and partially structured pedagogical conversations, and through a self-presentation given by the child/young person obtain an insight into the subjective meanings that form the world in which the child/young person lives. Methodological steps: selection of statements from conversation, key elements of conversation, evaluation and interpretation, I present with illustrations of excerpts from an interview with a young girl.

Key words: socio-pedagogical diagnosis, self-presentation by young person, hermeneutic approach, methods and procedures of formulating hermeneutic diagnosis

1. Uvod in izhodišča prispevka

Pričujoči prispevek je nastal v okviru raziskovalne naloge "Socialnopedagoške diagnoze - pomen samoprezentacije kot osnove za načrtovanje individualnih vzgojnih načrtov", ki je potekala v letih 1996-1998 pod vodstvom Alenke Kobolt²⁰. Namen naloge je bil ugotoviti, kako je mogoče samopredstavitev mladostnic in mladostnikov uporabiti za namene diagnostike in načrtovanja vzgojnega delovanja. V nalogi so bili izvedeni in obdelani intervjuji z večjim številom mladih s težavami v socialni integraciji (ti so bili obravnavani na osnovnih šolah, Centrih za socialno delo, v vzgojnih zavodih in Prevzgojnem domu ter v stanovanjskih skupinah).

Moj namen je razpravljati o tem, ali lahko pri oblikovanju diagnoze in ocene položaja vedenjsko težavnih mladostnikov poleg tradicionalnih, iz psihologije in medicine poznanih modelov diagnostike, priznavamo še druge diagnostične poti, pri katerih si pomagamo z običajnimi pedagoškimi pogovori, in postavljamo v ospredje izjave mladostnikov, v katerih v pogovoru predstavijo lasten položaj, izkušnje in doživetja.

Na začetku izpostavljam nekatera izhodišča, ki so spodbudila moja razmišljanja v tej smeri:

Kdor danes kot pedagog govori o "diagnozi", se podaja na težavno področje, saj so problemi diagnosticiranja ozko vezani na predpostavke strokovnjakov različnih disciplin.

- Kritike se nanašajo na postopke in načine diagnosticiranja, na pomanjkanje znanstvenih dognanj na tem področju ipd. (Bečaj, 1984; Kobolt, 1997; Koller-Trbović, 1996).
- Sodobna pojmovanja socialnopedagoške diagnostike poudarjajo procesnost, upoštevanje nenehnega spreminjanja položaja otroka/mladostnika ter vpetost strokovnjaka v sam proces, kjer deluje z lastno strokovno usposobljenostjo in izkušnjami (Kobolt, 1997; primerjaj Skalar M., 1985).
- V sodobnem pristopu k socialnopedagoški diagnozi je vse bolj poudarjena dejavna vloga otroka/mladostnika. Razgovori z njimi so pomemben način pridobivanja informacij, ki strokovnjaku pomagajo sestaviti sliko otrokovega notranjega sveta. Ob uporabi tega vira podatkov mora strokovnjak ves čas prilagajati stil delovanja

²⁰Raziskovalno nalogo je financiralo Ministrstvo za znanost in tehnologijo RS.

otrokovim sposobnostim in njegovi razvojni stopnji (Müller, 1994; Kobolt, 1997).

- Napori za izboljšanje kakovosti socialnopedagoškega diagnosticiranja potekajo tako na praktični kot teoretični in znanstveni ravni. Pri nas in v sosednjih Evropskih državah sledimo raziskavam in oblikovanju modelov diagnostičnih pristopov, ki so izhodišča za obravnavo mladostnikov s težavami v socialni integraciji (glej Müller, Nemčija - Model "ela s primerom", 1994; Van der Doef, Nizozemska, Interdisciplinarni model klasifikacije in tretmana, 1992; Mollenhauer in Uhlendorff, Nemčija - Socialnopedagoška diagnoza, 1995; Kobolt, Slovenija - Socialnopedagoške diagnoze - pomen samoprezentacije pri oblikovanju individualnega vzgojnega načrta, 1996).

Tabela 1: Prikaz dveh različnih izhodiščnih pogledov k oceni položaja posameznika (Schmidt in Gintzel / Schone 1990; po Mollenhauer in Uhlendorff, 1992: 24)

Pristop k oceni položaja z apriornim individualnim razumevanjem (pogled praktika)	Pristop k oceni položaja na teoretski in znanstveni način (pogled znanstvenika)
Značilnosti pristopa	
Hevristični modeli	Empirični modeli
Afektologična organizacija	Spoznavnologična organizacija
Vživetost	Distanciranost
Sočasna intervencija	Intervencija s časovnim zamikom
Zgoščenost	Razčlenjenost
Specifično za posameznika	Posplošljivost na širšo skupino
Subjektivna realnost	Skupna realnost
Prediktivnost ni nujna	Nujna prediktivnost
Tveganja in razlogi za previdnost	
Samo afektivno doživetje	Samo spoznavno doživetje
Vključenost/vpletenost	Distanciranje
Napačno posploševanje	Napačno individualiziranje
Kompleksnost	Atomizem
Visoka skladnost informacij	Pomanjkanje skladnosti

Raznolikost pojmovanj glede prikladnih oblik socialnopedagoške diagnostike, njenega smisla in pomena, se izraža v socialnopedagoški praksi, znanstvenih pristopih in preučevanjih ter modelih profesionalne diagnostike nekaterih drugih disciplin (psihologije, psihiatrije).

V tem smislu nakazuje otroški in mladostniški psihiater, Martin Schmidt (citirano v Mollenhauer in Uhlendorff, 1992: 23), skozi tabelno razdelitev problematiko diagnosticiranja z vidika znanstvenika in praktika. Ta dva delujeta iz različnih izhodišč, na eni strani iz teoretske in znanstvene naravnosti in na drugi strani iz potreb praktične obravnave.

2. Razlike v pogledih - spoznavno znanstveno razumevanje in hermenevtični pogled na socialnopedagoško obravnavo posameznika

Znanstveni pristop je v prvi vrsti poizkus, da bi s proizvajanjem posplošljivega znanja prišli do zanesljivih klasifikacij in simptomatologij, do kar se da jasnih in posplošenih opredelitev opazovanega vedenja in s tem do takih zanesljivih socialnopedagoških diagnoz, ki bi bile primerne tudi za napovedovanje. V tem pristopu si pomagamo z možnostjo vnaprej predvidenega logičnega postopka. Posameznemu primeru individualno dodelimo neko posplošeno vednost, shranjeno v (znanstvenih) pojmi, ki so splošno sprejeti in veljajo za zanesljive.

Znanstvenemu pristopu ob bok želim v tem prispevku postaviti še drugega, ki prihaja do spoznanj s hermenevtično strokovno dejavnostjo²¹. Pri slednjem v začetku ne pustimo, da bi nas pri ocenjevanju otrokovega/mladostnikovega položaja zmedli vladajoči "znanstveni/teoretski pojmi" (klasifikacije, kategorije). V prvem koraku se vprašamo, *kako se nam nek dogodek prikazuje kot pojav, kako nam pride v zavest in kakšen način ravnanja terja*. Tu je strokovnjaku/praktiku potrebna svojevrstna disciplina; če mora "znanstveni" opazovalec v sebi potlačiti vse impulze (ali se od njih ograditi), ki bi lahko izvirali iz njegovega poznavanja številnih drugih kompleksnih posameznih primerov, mora "hermenevtik" nadzorovati in zadrževati vsa tista vednost-

²¹ Pomensko območje izraza hermenevtika je zelo široko in neustaljeno. Srečujemo ga lahko na različnih področjih in z različnimi pomeni (v filozofiji, obči teoriji in metodologiji znanosti, posameznih umetnostih, zgodovinskih in družbenih vedah, idr.) Beseda lahko pomeni na eni strani filozofijo razumevanja, na drugi teorijo ali metodologijo razlage. Izraza torej ni mogoče omejiti samo na teoretično območje, saj se pogosto rabi tudi v zvezah hermenevtična dejavnost, hermenevtična praksa idr. (Dolinar, 1995: 5).

na stanja, ki bi lahko dala pobudo, da bi obravnavo posameznega primera (besedilo neke jezikovne izjave) podredil običajnim pojmom in veljavnim teoretizacijam. To je še toliko težje, ker je igra med pojavi in pojmi vsakdanjik naših interakcij, zato smo pred spontanimi, vnaprej predpostavljenimi logičnimi operacijami le malo obvarovani. Hitro opazimo, kako močno naše predpostavljene razlage vplivajo na naša, domnevno objektivna "znanstvena" spoznanja. Iz tega razloga se v hermenevtičnem pristopu zahteva spoznavna disciplina do domnevno veljavnih teoretskih pojmov, ne glede na to, ali ti izvirajo iz znanstvenih dognanj ali kulturno opredeljenih posplošitev vsakodnevne komunikacije.

Obe spoznavni poti, znanstvena in hermenevtska, se vsekakor razlikujeta v stališčih, vendar pa bi sodili napačno, če bi hermenevtično prizadevanje pripisali le intuiciji, čutenju in čustvovanju, znanstveno razumevanje pa spoznavnemu in empirično objektivnemu spoznanju.

Besednjak diagnostičnih razvrstitev in klasifikacij je, če to želimo ali ne, postal samoumevni sestavni del našega vsakdanjega strokovnega pedagoškega dela in sporazumevanja.

V strokovnem socialnopedagoškem delu lahko izberemo način, da poskušamo "zunaj" znanstvenega jezika predstaviti mladostnike le kot to, "kar so", čeprav seveda drugače sploh ne gre, kot tako, da jih opišemo, "kot jih vidimo", in nato to popravimo na to, kot "se oni sami vidijo". Da bi uporabili hermenevtični način pri oblikovanju socialnopedagoške diagnoze, potrebujemo pravila in metode postopka²² po katerem bi dobili vpogled v razumevanje posameznika z njegove glediščne točke.

²² Interpretova naloga v hermenevtičnem pristopu je, da rekonstruira logiko, s pomočjo katere je intervjuvanec proizvedel svoje izjave. Heidegger (po Rutar, 1996 : 47 - 52) metodološko v tem postopku loči tri vidike:

1. Doktrina misleca je tisto, kar v izjavah ni bilo neposredno izraženo. Intervjuvanec lahko pove misli, ki jih ni hotel povedati, ali pa pove tisto, česar ni mislil. Interpretirati gre vse tisto, kar je nekdo povedal, pa tudi, kako je povedal.
2. Odprtost do alternativnih interpretacij povedanega. S tradicijo ved nastajajo nekakšni interpretacijski modeli in sheme. Interpretacijske sheme so sicer potrebne in nam na eni strani omogočajo razumevanje izjav, toda na drugi lahko prav zaradi njih izjav ne razumemo prav dobro. Bistvo interpretacijskega procesa je v odprtosti do novih interpretacij. Dobro razumevanje zato pomeni dvoje: analizo pogojev, ki omogočajo nastanek interpretacijskih shem, in odprtost do alternativnih interpretacij
3. V vsaki izjavi iščemo gledišča, iz katerih jo lahko razumemo. Iz različnih gledišč lahko neko izjavo različno razumemo. Določanje gledišč razumevanja je lahko neodvisno od intervjuvanca in njegove pripovedi. Izbor gledišča nam omogoča postaviti povsem nova merila za razumevanje izjave, novo originalno razumevanje.

V nadaljevanju se ne bomo ukvarjali z znanstvenoteoretičnimi nasprotji, pač pa z metodologijo "hermenevtične" argumentacije kot načinom, ki strokovnjaku v socialnopedagoški praksi omogoča dosleden pristop v socialnopedagoški diagnostiki, s tem da se opre na samopredstavitev mladostnika.

3. Uporaba hermenevtičnega pristopa v procesu oblikovanja socialnopedagoške diagnoze

O socialnopedagoški diagnozi bi lahko govorili tudi kot o "psihosocialni diagnozi". Izraz "psihosocialna diagnoza" navaja tudi na vključevanje socialnega pedagoga, ki se, bolj kot je to v navadi pri drugih strokovnjakih, podaja v socialno-življenjsko področje klientov/uporabnikov. Vendar pa tako kot v diagnosticiranju sicer, se tudi v postavljanju psihosocialne diagnoze ne moremo popolnoma izogniti temu, da ne bi uporabljali standardiziranih, posplošeno etiketirajočih pripisovanj, razen če se pri postavljanju le-teh ne odločimo za neke vrste spremembo pogleda.

Ideja o hermenevtičnem pristopu še zdaleč ni nova in za njo stoji široka paleta znanstvenih virov²³. Interpretativna paradigma, etnometodologija in refleksija življenjskega sveta vodijo do metodičnega koncepta "narativnega izpraševanja", ki ima danes relativno ustaljeno mesto v okviru kvalitativnih socialnih raziskovanj (Schutz, 1974; Soeffner, 1979; po Adam, 1982).

Uporaba hermenevtičnega pristopa v praksi predstavlja ukvarjanje z besedili, kjer igra pomembno vlogo empatija in vživljanje v vlogo intervjuvanca. Interpretacija kot sestavni del hermenevtičnega pristopa ni natančno objektivno spoznanje vsega, kar je imel intervjuvanec pri izjavljanju v mislih, temveč pomeni ponovno formiranje in konstruiranje življenjske izkušnje posameznika. Predstavlja rekonstrukcijo pomena kot modusa življenja in pomeni vključitev vseh vidikov življenja (Shleiermacher; po Rutar, 1996 : 47).

Smernice hermenevtičnega metodološkega postopanja z besedilom (glej opombo 3) bomo v nadaljevanju tega prispevka povezali z že omenjeno hermenevtično prakso in konkretnimi smernicami za socialnopedagoško delo.

²³Hermenevtična paradigma je ne glede na nekatere variacije stara približno dvesto let. Schleiermacher jo je zasnoval, psihoanaliza (Freud, Lorenzer), socialna filozofija (Simmel, -27). Schutz in sociologija (Oevermann, Soeffner) pa so jo diferencirale in modificirale (po Uhlendorff in Mollenhauer, 1996: 21

V prvem koraku se pomudimo pri samem pridobivanju besedil oz. informacij od mladostnika²⁴. To lahko poteka v različnih oblikah pedagoških pogovorov, kjer z načinom vodenja pogovora intervjuvanca vzpodbudimo do - če se le da - obsežnih pripovedi o sebi in svojih življenjskih okoliščinah (kar je le eden od namenov takega pogovora), da tako poda vpogled v to, kar sestavlja njegov "življenjski svet".

V naslednjem koraku imamo že opraviti z omenjeno spremembo pogleda na življenjski položaj mladostnika. Ta zadeva tiste, ki se v vsakdanji praksi srečujejo s posameznimi primeri, bodisi strokovnjake, ki mladostnike praktično "obravnavajo", bodisi tiste, katerih interesi so usmerjeni predvsem k posplošenim strategijam, večinoma v znanstvenih, strokovno teoretskih in drugih bolj administrativnih obravnavah mladostnikov s težavami v socialni integraciji.

4. Metode in cilji hermenevtično-diagnostične razlage

Ko izdelamo zapis pogovora (npr. intervjuja, pripovedi) ali drugačen dokument (npr. avtobiografijo ali risbe), je cilj hermenevtičnega prizadevanja ugotoviti dva pomena samoprezentiranih vsebin, ki ju med seboj primerjamo. To sta od posameznika (od katerega izvirajo izjave ali drugi izrazi) *subjektivno* pripisan/*mišljeni* pomen (individualni pomen) in v dokumentu (npr. intervjuju) vsebovan, obravnavanemu posamezniku pa mogoče zakrit, *objektivni* pomen (splošen ali posplošen pomen) (Mollenhauer in Uhlendorff, 1992 : 28). Avtorja izpostavljata naslednja metodična pravila pri oblikovanju socialno-pedagoške hermenevtične diagnoze:

Prvo pravilo: V dokumentu (npr. zapisanem intervjuju) je treba izbrati izjave/sporočila, ki vsebujejo individualna mnenja posameznika in izjave/sporočila, ki vsebujejo reference na objektivna stanja²⁵.

Primer izjave (izseka iz pogovora), ki vključuje referenco za individualno mnenje:

Men je to dobr zarad tega, ker mam pač eno izkušnjo več kot drugi,

²⁴ V nadaljevanju bom uporabljala izraz mladostni -k/ca (ali intervjuvan -ec/ka), ker se tudi ilustracije hermenevtičnega postopka v prispevku nanašajo na primer mladostnice.

²⁵ Za ilustracijo posameznih korakov smo uporabili izseke iz pogovora z mladostnico iz vzorčnega materiala raziskave "Socialnopedagoške diagnoze - pomen samoprezentacije kot osnove za načrtovanje individualnih vzgojnih načrtov".

in vem, da to v življenju nikol ne smem narest, da bi svoje otroke dala nekam stran. Jaz vem, kako je, če si stran od svojih staršev ... ne vem, naučiš se hitr sam žvet, začneš razmišljat trezno, res da prehitr, ampak še vseeno. To ti pol koristi, ko si sam enkrat, ko maš sam otroke, ko maš šolo narjeno in že vse. Jest mogoče drgač sploh ne bi nardila šole, ne vem, to noben ne ve. Čeprav sem zdej tukej, zdej vem, da jo moram za sebe narest. Recimo, tist, ki ma starše, nardi šolo, pa je še vseen doma, jest bom pa mogla najt neko stanovanje, pa delo, jest si bom mogla to sama zase poskrbet, enim pa starši pomagajo.

Primer izjave (izseka iz pogovra), ki vključuje referenco na objektivno stanje:

Moja mama in oče sta se ločila, bla sem v rejniški družini 4 leta, potem sem šla domov in sem živela doma do 15 leta. Potem sem šla na Bled, sem bla gor tri mesce v šoli sem se mela v redu. Potem zavod, do dones, se je dost stvari zgodil.

Komentar: Obe izbrani izjavi dajeta nastavke za interpretacijo pogovornega materiala. Prva vsebuje sestavine: spoznavni vpogled, doživljanje in razmišljanje mladostnice. Mladostnica sama analizira svojo družinsko izkušnjo, prepoznava neugodne in pozitivne posledice zanjo. Izjava je subjektivno pomensko kompleksnejša od druge. V drugi izjavi nam mladostnica posreduje splošne, a pomembne informacije; podatke, dogodke, ki nam dajejo širši okvir in splošni vpogled v prelo-mnice njenega življenjskega poteka.

Drugo pravilo: Pri pridobivanju jezikovnega materiala pazimo, da ga ne usmerjamo v smer, za katero bi utegnili predpostavljati, da je logično smisljena.

V ta namen izberemo kar se da slabo strukturiran pogovor/intervju. Drugače kot v primeru profesionalno diagnostične anamneze, ki je vodena zaradi pridobivanja podatkov, ki veljajo že kot teoretično utemeljeni pomembni indikatorji. V vsakdanji socialnopedagoški praksi avtorja predlagata tako rekoč neprofesionalno obliko vodenja pogovora. "Pogovor vodimo čim bolj sproščeno, vključujemo značilnosti narativnega intervjuja, globinskega intervjuja in pogovorne psihoterapije, pri čemer nam ni treba v celoti realizirati nobene od teh teoretično stiliziranih oblik vodenja pogovora" (Mollenhauerin Uhlendorff, 1992 : 29).

Za vodenje pogovora torej ni potrebna nobena oblika specializirane urjenja, temveč lahko izpelje pogovore vsak, ki ima pedagoško izobrazbo in ki je pripravljen na razumevajoče sklepanje iz sporočanja in pripovedi mladostnikov. Mladostnike je treba spodbuditi, da če je le mogoče, povejo čim več o sebi. Izbrani deli ali sporočila pripovedi morajo biti taki, da nazorno prikažejo očitno pomembne dogodke in konflikte.

Pogovor vodimo tako, da so v sporočilih zajeti spomini, sedanje doživetje in načrti mladostnika. Te prvine v pogovoru izrazijo mladostnikov odnos do časa (časovno orientacijo), ki je lahko kompleksen pokazatelj vedenjskih problemov mladostnikov. Pri primerjavi elementov, kot so: spomini, sedanje doživetje, načrti, vizija prihodnosti, ni prepoznana le časovna shema, s katero mladostnik operira, temveč so izražene tudi težave v odnosu do samega sebe, do drugih in stvarnega sveta.

Za hermenevtični pristop k socialnopedagoški diagnozi je torej značilno to, da vodeni razgovor izvedemo tako, da pridejo do izraza vsi omenjeni segmenti. Te bomo spet osvetlili z izseki pogovora, ki ga ilustrativno uporabljamo v tem prispevku:

Tabela 2: Izbor izjav mladostnice o sami sebi.

Spomini

...sem nardila eno zelo veliko neumnost..., mi je blo vsega dost, pa sem poskušala samomor narest; sem se ga napila, potem, ko sem pustila fanta, padla sem v komo...vse se mi je nabralo, vsega mi je blo res dost...

Sedanja doživetja

...sej po mojem bom še kdaj probala kej, ker enostavno se mi ne da več, sploh ne vem zakaj. Mam določene cilje, ampak vseen, če ne smem domov, pa če ne smem k svoji lastni materi, se mi skor cel svet podre; drugi se lahko vse s starši zmenjo, jest se moram vse sama odločit; težko je bit samostojen pri 15. Jaz pa nimam nobenga, ki bi mu lahko zaupala, povedala svoje želje; malo je ljudi, ki bi mene razumel; mogoče me sploh noben ne razume, jest mam pač eno svojo teorijo o vsaki stvari; malokrat se zgodi, da bi kdo isto mislu kakor jest; jest vem, da mam prov; mislim si, kar si pač

mislim; sovražim jo, ne sprejemam je (mamo); ko prideva skup jest v bistvu skrivam v sebi, ne pokažem tega, ker če bi pokazala, bi izgubila še tisto, kar je v redu...; naravnost povem, ne ovinkarim; kadar sem jezna, sploh ne gledam na to, kaj govorim; jest sebe ful skrivam, pičim pa tud, ko je treba; sem trmasta in moja trma mi dostikrat ni kej dobrga prnesla, ampak še vseen sem dosegla dost z njo; jest se sama seb zdim ful drugačna, kar je drugim bad je men dobr; edino, kar mi je všeč pri men, je to, da sem pripravljena ljudem pomagat; seb pa nočem pomagat, nisem pripravljena... pa tud noben ni za mene; jest dost velik prenesem, to se mi kar nalaga, včasih pa pol eksplodiram, pa je majhna stvar, pa se mi bi vse sesul, pa bom tisto pol enmu človeku vse vrgel naprej, kar sem čuvala v sebi; zadost znam potrpet, pa požrt stvari, ampak kako bi rekl temu, sem dost občutljiva, dost me prizadene; jest preveč negativno mislim; sem perfekcionistka; prekrivam sledi; če bi jaz povedal vse, bi blo tu mač za mene, po moje bi me...ne vem, ne bi se dobr počutla; rada imam svojo intimnost; se mi fajn zdi, da se nekaj ne ve, da ne ve noben, da je sam moje; ful hitr se razjezim, bom popenla al bom zadržala, ampak bom spet popenla; če bom popenla pol bo noro; dobr, znam se zadržat kolkr tolk; sem dost hitr lohk užaljena.; jest zmerej, ko kaj rečem, se mi bo uresničilo; najrajš sem sama; znam si skuhat, oprat,zlikat, vse kar rabim; znala bi si službo poiskat, za tisti kruh poskrbet, sploh ne bi bil problem;

Orientacija v prihodnosti

...nikol ne smem narest, da bi svoje otroke dala stran... Taka sem, najbrž se ne bom veliko spreminjala.

...za sebe mislim, da se bo dobro končalo, da se bom dobr znašla in poskrbela zase

Vzorec prikazuje le nekaj izsekov iz samoopisa. Sestavine pogovora - preteklost, sedanji samoopis in orientacija v prihodnost, pokažejo določene značilnosti prikazovanja časovne sheme. Tako je spomin mladostnice zelo fragmentaren, rdeča nit dogodkov teče v doživljanju in razmišljanju o sedanjosti, vizijo prihodnosti povezuje z dogajanjem v preteklosti. Pripoved je najbolj vsidrana v sedanjosti, rdečo nit v časovni shemi pa predstavlja opis, interpretacija, doživljanje in aktivno predelovanje osebnostne stiske v družini.

Tretje pravilo: Ovrednotenje pogovora mora biti tako teoretično vodeno, da izberemo teorije, ki so primerne za izbrani empirični material

Ko je pogovor opravljen in ga imamo pred seboj v obliki zapisa, pričnemo z metodičnimi operacijami *ovrednotenja*. Teorije morajo biti primerno izbrane za interpretacijo empiričnega gradiva. Če je empirično gradivo sestavljeno iz vsakodnevnih pogovornih besedil, to močno omejuje maneverski prostor za uporabo teorij, še posebej takrat, ko sporočila mladostnikov delujejo kot viri spoznanj in ne le kot ilustracije ali ponazoritveni teoretični stavki, ki jih lahko v skladu z neko teorijo podredimo kot veljavne ali zanesljive. Diagnosticiranje le na podlagi samoprezentacije ali na temelju "videza" socialnopedagoškega intervjuja bi bilo grob prekršek.

Sedaj bi lahko mislili, da omenjene teoretične pobude za diagnostiko niso zanesljivo povezane z našimi tekstovnimi materiali²⁶. Hitro sklepanje iz enega jezikovnega sporočila je v našem primeru nezanesljivo in ne izda nič zanesljivega o mladostniku, lahko pa veliko o nezadostni izobrazbi interpretira. Poleg tega socialni pedagog po svoji osnovni izobrazbi in usposobljenosti nima nikakršnih psihoterapevtskih pristojnosti; četudi je s psihoanalitično teorijo seznanjen, mu manjka bistvena vsakodnevna praksa razlage in interpretacij.

Katere možnosti potem sploh ostanejo za socialnopedagoško-hermenevtično diagnozo ob našem izvoru materiala, glede na teoretične zasnove? Hermenevtična socialnopedagoška diagnoza v nobenem primeru ne more nadomestiti profesionalno uporabljane diagnoze. Kako pa jo lahko dopolni? Ali za strokovnjake obstajajo možnosti za ovrednotenje, ki jih tradicionalni diagnostiki ne uporabljajo, pa vendar take, ki so za naše razumevanje mladostnikov bistvene?

Na začetku hermenevtičnega pristopa segamo po dejanskem stanju, ki se zdi elementarno in čisto trivialno; po *pomenu* jezikovnih izjav mladostnikov, v pogovoru, ki ga vodimo. Neodvisno od tega, kako se taki pomeni v skladu s to ali ono teorijo razlagajo oz. pojasnjujejo, dajejo te jezikovne izjave nekaj resnice o tem:

- kako se mladostnik sam vidi,

²⁶ Tudi v psihoanalitičnem pristopu je jezikovni material bistvenega pomena. Psihoanalitik ve, še posebno terapevti globinske psihologije, da potrebuje obsežen in v daljšem časovnem obdobju proizveden jezikovni in simbolični material, da lahko zanesljivo sklepa o skrivnih duševnih dejanskih stanjih posameznika. Zato trajajo terapije tako dolgo.

- kako občutke in razpoloženja lokalizira v sebi in v njegovih življenjskih dogodkih,
- s kakšnim vzorcem načrtovanja/samopredstavitve nastopa,
- kaj hoče,
- česa se spominja,
- kako gleda na odnose z drugimi,
- kaj je zanj bolj in kaj manj pomembno,
- ali sploh in kako povezuje različne, zanj pomembne dogodke življenjskih okoliščin itd.

V hermenevtičnem pristopu k diagnostiki začnemo tako, da poslušamo mladostnikovo pripoved o svojem življenju (ali beremo zapisano tako pripoved), nato pa začnemo interpretirati (osmišljati) njegovo interpretacijo (razumevanje) svoje življenjske tematike, vendar pri tem v začetku izhajamo iz njegovih besed. To seveda pomeni, da izhajamo le iz tega, kar je mladostnik zares povedal, pri čemer se zavedamo tudi tega, da mladostnik morda ni povedal vsega, česar se je takrat zavedal.

V takem pristopu pa vendarle ne ostajamo samo na subjektivnem oz. individualnem pomenu povedanega, ampak se poskušamo približevati tudi objektivnemu oz. splošnemu pomenu. To je seveda tudi eden od temeljnih namenov ovrednotenja jezikovnega materiala. Ta "objektivnost" je zelo krhka in fragmentarna, kot vsaka interpretacija avtobiografskih besedil. Razlog za to fragmentarnost je v večpomen-skosti jezikovnih znakov, metafor in simboliziranj. Prav v osebno naravnanih izjavah pogosto ni mogoče nedvoumno določiti, v kolikšni meri gre za "zasebne jezikovne" formulacije, katerih pomen opazovalcu ostane zakrit in nanj ni mogoče zadovoljivo sklepati tudi z upoštevanjem nadaljnjega pogovora.

Iskana "objektivnost" pa je lahko krhka še iz enega razloga. Opazovalec ali obdelovalec podatkov lahko projecira v obravnavani material (npr. zapisane izjave) svojo lastno željo, ali dopolni sporočilni delček s pomočjo svojega vsakodnevnega znanja ali pa si pomaga z neko teorijo, ki jo ima v glavi, da bi neki izjavi pripisal enoumnost, ki pa ne izhaja nujno iz samega besedila. Tovrstnim virom napak se lahko le poskušamo izogniti, v celoti pa to nikoli ni mogoče.

Pri tem nam je v pomoč teorija. Teorije nimajo le te prednosti, da z njihovo pomočjo do določene mere zanesljivo povežemo podatke iz

obravnawanega gradiva s pojasnitvami in napovedmi. Še bolj uporabna lastnost teorij je, da lahko z njihovo pomočjo interpretiramo isto jezikovno izjavo *različno, iz različnih zornih kotov*. V tem smislu *lahko* teorije ob pričujočem viru/izjavah na nek način tudi tekmujejo med seboj.

Tak pogovor ne vsebuje skoraj nikoli informacij, s katerimi bi utemeljili eno od diagnoz, ki izhaja iz ustrezne teorije (psihoanalitične, kognitivne, sociološke...). Iz povedanega sledi pravilo, da je treba teorije poznati, vendar ne smemo nobene uporabljati ortodoksno. Kdor želi oblikovati "socialnopedagoško-hermenevtične diagnoze", potrebuje dobro izobrazbo - tako kot drugi strokovnjaki diagnostiki na področju skrbi za mladino²⁷.

S temi predpostavkami in spoznanji posameznih teorij se v interpretaciji pogovorov lotimo naslednjih operacij:

1. Označimo vse izjave, ki se zdijo interpretu pomembne, med drugimi tudi tiste, ki bi lahko bile po eni ali drugi teoriji - pomembne.
2. V drugem koraku izjave razvrstimo. Pri tem sprejmemo tvegano predpostavko, da obstaja omejeno število konflikte vsebujočih tem, ki se odražajo v izjavah mladostnikov in ki so strukturno soodvisne. Imenujemo jih "življenjske teme".
3. Ker gre za "pedagoško" diagnozo, poskušamo v tretjem koraku te teme navezati na dejavnosti ali naloge, za katere lahko domnevamo, da mladostnikom koristijo in so jim v pomoč pri obravnavi problemov, njihovi samostabilizaciji in socialni integraciji.

5. Prikaz uporabe hermenevtskega postopka

Uporabo hermenevtskega oz. interpretativnega dela bom prikazala na primeru mladostnice, katere izjave sem v članku že navajala. V interpretaciji usmerjam pozornost na značilnosti pomembnih interakcij v različnih življenjskih okoliščinah, ki jih opisuje mladostnica, ter na izstopajoče obremenilne in varovalne okoliščine v njenem življenju. Tako poudarjene značilnosti so podlaga za oblikovanje smernic pri načrtovanju operativnih vzgojnih ciljev in dejavnosti, ki naj slonijo na upoštevanju biografskih izjav mladostnice. Primer predstavljam

²⁷ Sem sodijo znanja, kot je npr. poznavanje Freudovih analiz otroških nevroz, interakcijsko teoretičnih osnovnih besedil (npr. G.H. Meada ali E. Goffmana), študije kognitivnega razvoja in fenomenoloških pristopov do doživljanja sebe in sveta pri otrocih in mladostnikih, idr.

v okrnjeni obliki, saj bralci nimajo vpogleda v izvorni material. Tako oris primera v prvi vrsti pokaže le koncept in shemo interpretacije, ki sem jo oblikovala v postopku analize jezikovnega materiala.

Tabela 3: V samoopisu mladostnice izpostavljeni rizični in varovalni dejavniki

Rizični dejavniki, zajeti v izjavah mladostnice:	Varovalni dejavniki, zajeti v izjavah mladostnice:
<ul style="list-style-type: none"> · <i>poskus samomora in razmišlja nje o tovrstni rešitvi</i> · <i>beganje od doma</i> · <i>bila v reji</i> · <i>z nobeno odraslo osebo ni v pozitivnem, čustveno globokem odnosu</i> · <i>agresivnost, avtoagresivnost</i> · <i>nezaupljivost</i> · <i>pesimizem, preveč negativno razmišlja</i> · <i>neupoštevanje pravil</i> · <i>ne zna izražati "negativnih" čustev</i> 	<ul style="list-style-type: none"> · <i>ne bega več</i> · <i>želi končati šolo</i> · <i>ima stalnega fanta, s katerim je v dobrem odnosu</i> · <i>dober odnos s prijateljico iz otroštva in drugimi prijatelji</i> · <i>interesi (šport, ples, petje, disco)</i> · <i>skrb za osebno higieno</i> · <i>želi normalizirati odnos z mamo</i> · <i>delovne navade, dela brez nadzora, je perfekcionistka</i> · <i>vztrajna pri svojih ciljih</i> · <i>ima stik z očimom</i> · <i>dober stik z rejniki in učitelji kasneje v šoli</i>

5.1. Prikaz in interpretacija pomembnih interakcij v različnih življenjskih okoliščinah

Izstopajoče oblike vedenja, ki jih mladostnica prepoznava kot razloge za prihod v zavod, so naslednje: begala je od doma, hud konflikt z mamo, pretepanje in fizično nasilje mame nad njo; opila se je in skušala narediti samomor; v šoli je povsem popustila.

Težave izpostavlja zlasti na družinskem področju, predvsem v odnosu z mamo (*...v bistvu med nama je en zid, ki se ga ne da prebit, ko prideva skup, jest v bistvu skrivam, ne pokažem, ker če bi pokazala, ne vem zgubila bi še tisto, kar je v redu...*). Sprva je konflikten odnos reševala tako, da je vikende preživljala pri prijateljih, kriza v odnosu pa je

dosegla vrhunec z opitjem in poskusom samomora.

Vedenjsko obliko pogojuje izredno slab odnos z materjo in že samo dejstvo, da ima mladostnica do nje zelo ambivalenten odnos (*...ja še vseeno je v redu, ker je pač moja mama..., po drugi strani pa jo sovražim, res jo sovražim, ne sprejemam je*) deloma že zaradi oddaje v rejo, kjer je preživela zgodnje otroštvo, fizičnega kaznovanja, vzkljivosti... (*...ona ni znala problemov rešvat drugače kot da me je tepla, vsak dan je tisto jezo na mene stresala, da bi se olajšala...*); zdi se, da se zateka k idealiziranju moških likov v družini (oče, očim) in zvrčanjem krivde za vse na mamo. V njenih izjavah o družini, mami, starših, otrocih se zdi, da gre za nerazrešen objektni odnos med njo in mamo in da ambivalentnost njenih občutkov izvira od tu.

V življenju mladostnice ni odraslih oseb razen učiteljev v šoli, ki bi ji pomagali. Očim, s katerim pravi, da ima stike, je na nek način pozitiven lik, saj jo nanj vežejo lepi spomini, vendar se zdi, da ima sam s sabo dovolj težav.

Pove, da želi dokončati šolo, izraža pa tudi željo, da bi izboljšala odnos z materjo (*...pa da bi z mamo spet uspele en odnos vzpostaviti, en normalen odnos, četudi ne bi hodila domov, ...da ne bi bilo skoz tiste napetosti, da smo skoz na bojni nogi...*). Odnosa s starim socialnim okoljem ni prekinila, kar lahko razumemo kot varovalno okoliščino, poleg vsega z njim ni bila v konfliktu.

5.2. Smernice za načrtovanje socialno pedagoških intervencij, ki smo jih pridobili z analizo in interpretacijo samoopisa mladostnice

Izpostavljene življenjske teme in pomeni, ki jih mladostnica aktualizira, nas navajajo, da socialnopedagoške intervencije usmerjamo zlasti v gradnjo pozitivnega odnosa do nje same (*jest sem...jest sebe ful skrivam, jest preveč negativno mislim, ...znam pomagam drugim seb pa nočem*) in v njen odnos do mame, da jo podpremo v izražanju čustev (namesto "tiščanja v sebi", ... *znam potrpet pa požrt stvari*). Podpiramo jo tudi pri vključevanju v skupino s pomočjo vrste "zabavnih" dejavnosti, da bi lahko izživela tudi nekatere bolj infantilne potrebe (socialne igre in tako učenje komunikacijskih tehnik izražanja čustev; svetovanje, situacijsko učenje, delo z mamo, pa tudi sprostivne tehnike).

Prav tako velja podpreti njena močna področja: urejenost (*vse si znam oprat pa zlikat, sem perfekcionistka*), skrb za telo (*jest za svoje*

telo nardim vse), športni interesi, ples, petje, dober odnos s prijatelji (*mam dost dobrih prjatlov in prjatlč,...vsepovsod jih mam*), njena pripravljenost pomagati (*edino, kar mi je všeč pri meni je, da sem ljudem pripravljena pomagat...*), vztrajnost (*jest, če se ene stvari lotim, se je tako da jo tudi končam*). S preigravanjem konfliktov in reševanjem le teh jo podpiramo pri vsakršnem napredku; odobravamo prevzemanje odgovornosti za lastno življenje in njegovo kakovost, kar mladostnica v pogovoru osvetljuje kot pomembno vrednoto v življenju (*postavt se bom mogla na svoje noge, sej družga mi ne preostane, jest hočem vsak dan izkoristit, nekaj doživet, jest bom mogla najt neko stanovanje pa posl, bom mogla sama za vse poskrbet, enim pa starši pomagajo*).

V zvezi z mladostnico si lahko zastavimo konkreten cilj, da bo vzpostavila in izboljšala stik z materjo, da se bo naučila z njo komunicirati, ne da bi vsakič izgubila nadzor oz. pobegnila iz konfliktnih situacij. Drugi tak cilj, ki ga lahko zastavimo v sodelovanju z njo, je učenje izražanja in ozaveščanje vzrokov avtoagresivnega vedenja, prevzemanje odgovornost za lastno vedenje.

Ob upoštevanju optimalnih intervencij in sodelovanju z mladostnico, ob upoštevanju njene trenutne problemske situacije lahko ublažimo, morda celo odstranimo nezaželeno vedenje, delo na vzrokih pa bo morda veliko dolgotrajnejše, zato je morda prav tako potrebna psihoterapevtska ali psihiatrična (ambulantna) obravnava za odpravo samomorilnih teženj.

6. Zaključek

Vsebine, ki sem jih izpostavila v tem prispevku, nakazujejo teoretična izhodišča, možne usmeritve in metodične nastavke ter ilustracijo za hermenevtični pristop pri oblikovanju socialnopedagoške diagnoze. V kompleksnem razumevanju procesne socialnopedagoške diagnostike moramo imeti pred očmi vse življenjske okoliščine, v okviru katerih socialnopedagoška diagnostika poteka. Socialnopedagoška diagnoza je tesno povezana z načrtovanjem vzgojnega dela in obravnavo otrok - mladostnikov. Omenjeni hermenevtični pristop omogoča mladostnikovo dejavno udeležbo v vzgojnem procesu, na kar nas v vzgoji opozarja tudi eno od načel vzgojnega delovanja - načelo samouravnavanja in aktivne vloge otrok in mladostnikov, kar pomeni, da mladostnik soustvarja življenjski prostor, razmere za živ-

ljenje in delo v okolju, v katerem živi. Poleg tega, da vsakdanji pedagoški pogovor omogoča socialnemu pedagogu formativno in procesno ocenjevanje mladostnikovega položaja, pripomore tudi k dejavnemu vključevanju mladostnika v načrtovanje in pripravo vzgojnega načrta, v prepoznavanje izborov, spodbujanje motivacije za delo "na sebi" in razvijanje njegovega pogleda v prihodnost.

7. Literatura

Adam, F. (1982). Kvalitativna metodologija in akcijsko raziskovanje v sociologiji. Časopis za kritiko znanosti 53-54.

Andolšek, S. (1996). Uvod v zgodovino sociološke teorije. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.

Bečaj, J. (1984). Sodelovanje s starši v vzgojnih zavodih obravnavanih otrok. Ptički brez gnezda 9 (20), 123 - 130.

Dolinar, D. (1995). Hermenevtika v literarni vedi. Primerjalna književnost 18 (2), 59 - 68.

Kobolt, A. (1996). Socialno pedagoške diagnoze - samoprezentacija kot osnova za načrtovanje individualnih vzgojnih načrtov (neobjavljeno gradivo raziskovalne naloge). Ljubljana: Pedagoška fakulteta v Ljubljani.

Kobolt, A. (1998). Značilnosti socialno pedagoške diagnoze. Defektologica slovenica 6 (2), 41 - 48.

Koller Trbovič, N. (1996). Dijagnosticiranje kao predpostavka tretmana. Kriminologija & socijalna integracija 4.

Mollenhauer, K. in Uhlenhorff, U. (1992). Sozialpädagogische Diagnosen. Weinheim und München: Juventa Verlag.

Müller, B. (1994). Sozialpädagogische Können - Ein Lehrbuch zur multiperspektivischen Fallarbeit. Freiburg im Breisgau: Lambertus Verlag.

Rapuš Pavel J. (1998). Vzorčni material pri raziskavi Socialno pedagoške diagnoze (neobjavljeno gradivo). Ljubljana: Pedagoška fakulteta v Ljubljani.

Rutar, D. (1996). Psihologija skozi psihoanalizo. Ljubljana: Jutro.

Skalar, M. (1985). Procesna diagnostika kot perspektivno področje udejstvovanja šolskega psihologa. V Posvetovanje psihologov (s. 111 - 118). Ljubljana: Društvo psihologov Slovenije.

Van der Doef, P. L. M. (1992). Four Features of Child Psychopathology - An interdisciplinary Model of Classification and Treatment. V Vulnerable Youth in residential care, II, Leuven/Apeldoorn: Garant.

Strokovni članek, prejet oktobra 1998.

Prvo steeanje in ogera
stopnje disocialne
motenosti pri otrocih in
mladostnikih

The first contact and the
diagnosis of the
behavioural disturbances
of children and young
people

Tomaz Vec

Patnolog

Članek opisuje naravno dimenzijno modelsko ser. prvo steeanje in ogera stopnje disocialne motenosti pri otrocih in mladostnikih, ki temelje na motenosti. Pri tem izhaja iz tega, da seveda umetnostni modelski vedenje v socialnem okolju ser in tega, da strokovnjaki pred-
stavljajo svojo nalogo pri odkritju in opredelitvi stanja. Glavni
načrti na koncu predstavljajo dimenzionalni model. Na prvi in drugi
področju, kjer se strokovnjaki ser in tega, da strokovnjaki pred-

